

**SAFEVÎ DEVLETİ'NİN
KURULUŞU VE GELİŞMESİNDE
ANADOLU TÜRKLERİNİN ROLÜ**
(Şah İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri)

**SAFEVÎ DEVLETİ'NİN
KURULUŞU VE GELİŞMESİNDE
ANADOLU TÜRKLERİNİN ROLÜ**
(Şah İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri)

Faruk Sümer

TÜRK TARİH KURUMU
ANKARA ♦ 2024

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI VII. DİZİ - SAYI: 128⁴

Sertifika No: 43191

Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü
(Şah İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri)

The Role of Anatolian Turks in the Foundation and Development of the Safawid State
(Shah Ismail and His Successors and Anatolian Turks)

Faruk Sümer

5. Baskı: Ankara 2024 (5000 adet)
ISBN 978-975-16-0446-0

Metin Denetimi

M. Abdullah Kaymak

Kapak Tasarımı

Emine Çakır

Minyatürler British Museum'daki (Or. 3248) Anonim Tarih-i Şah İsmail'den alınmıştır.

Türk Tarih Kurumu

Hacettepe Mahallesi Kızılay Caddesi No: 1 06230 Altındağ/ANKARA

Tel: +90 312 310 23 68 ♦ Fax: +90 312 310 16 98

ttk.gov.tr ♦ emagaza-ttk.ayk.gov.tr

Baskı

Neyir Matbaacılık

Matbaacılar Sit. 1341. Cd. No: 62 İvedik OSB - Yenimahalle/ANKARA

Tel: +90 312 395 53 00 ♦ info@neyir.com ♦ Sertifika No: 49891

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Türk Tarih Kurumuna aittir.

1. Baskı: 1992 ♦ 2. Baskı: 1999 ♦ 3. Baskı: 2018 ♦ 4. Baskı: 2021

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	IX
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞAH İSMAİL DEVRİ (907-930 / 1501-1524)	15
DEVLETİN KURULUŞUNDA ROL OYNAYAN OYMAKLAR ..	45
A. BÜYÜK OYMAKLAR.....	45
1. Rumlu	45
2. Ustacalu (Ustaclu)	45
3. Tekelü.....	47
4. Şamlu	48
5. Zû'l-Kadr (Dulkadır).....	49
B. KÜÇÜK OYMAKLAR	51
1. Varsak.....	51
2. Çepni	51
3. Arabgırlü	52
4. Turgudlu.....	52
5. Bozcalu.....	54
6. Acırlü (?).....	54
7. Hınıslu.....	54
8. Çemişkezeklu.....	54

İKİNCİ BÖLÜM

ŞAH TAHMASB DEVRİ (930-984 / 1524-1576)	59
A. BÜYÜK OYMAKLAR	85
1. Rumlu	85
2. Ustacalı	87
3. Tekelu	90
4. Şamlu	92
5. Zû'l-Kadr (Dulkadır)	93
6. Kaçar (Kacar)	95
7. Afşar (Avşar)	97
8. Türkmen	99
B. KÜÇÜK OYMAKLAR	102
1. Varsak	102
2. Çepni	102
3. Arabgırlü	103
4. Turgudlu	103
5. Bozcalu	103
6. Acırlu (?)	103
7. Hınıslu	103
8. Sa'dlu	103
9. Alpavut	104
10. Bayat	104
11. Karamanlu	104
12. Bayburtlu	105
13. Baharlu	105
14. İspirlü	105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. ŞAH İSMAİL VE SULTAN MUHAMMED DEVİRLERİ

(984-995 / 1576-1587).....	109
A. BÜYÜK OYMAKLAR.....	138
1. Rumlu	138
2. Ustacalu.....	139
3. Tekelü.....	139
4. Şamlu	139
5. Zû'l-Kadr	140
6. Kaçar (Kacar)	140
7. Afşar	140
8. Türkmen	141
B. KÜÇÜK OYMAKLAR.....	141

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞAH ABBAS DEVRİ (995-1037 / 1587-1628).....	143
A. BÜYÜK OYMAKLAR.....	153
1. Rumlu	153
2. Ustacalu.....	155
a. Çavuşlu, b. Şeyhlu, c. Kengerlu, ç. Şerefliü, d. Kerempâ, e. Koçulu, f. Sofular, g. Mâhi Fakihlu, ğ. Karasarlu, h. Kıçlu, ı. Kızıllu, i. Damlu, j. Gözü Büyüklü	
3. Tekelü.....	163
4. Şamlu	166
a. Beğdili, b. İnallu, c. Hüdâbendelü, ç. Avcı, d. Biçerlü, e. Abdüllü, f. Kerâmetlü, g. Acirlü, ğ. Arabgırlü, h. Nilkas	
5. Zû'l-Kadr	171
a. Koruğlu, b. Söklen (?), c. Şemseddinlü, ç. Eymür, d. Hacılar, e. Saru Şeyhliü, f. Çiçekliü, g. Camuslu, ğ. Şâdi Beğliü	
6. Türkmen	174

7. Kaçar	175
a. Ağça Koyunlu, b. Ağçalı, c. Şam Bayadı, ç. Yiva (?), d. İgirmi Dört	
8. Afşar - Avşar.....	180
a. Gündüzlü, b. Araşlı, c. Usalı, ç. Eberlü, d. Alplu, e. İmamlu Âfşarı	
9. Bayat.....	184
B. KÜÇÜK OYMAKLAR	185
1. Karamanlı.....	185
2. Çepni	185
3. Bayburtlu.....	186
4. İspirli	186
5. Hınıslu	187
6. Bozcalu	187
7. Sil Süpür	187
8. Alpavut	188
9. Cäkirlü	188
10. Sa'dlu	189
11. Otuz İki	189
a. Mukaddem, b. Cevânşîr	
SONUÇ	192
ŞAH İSMAİL (HATÂYİ)'İN ŞİİRLERİNDEN SEÇMELER	195
THE ROLE OF THE ANATOLIAN TURKS IN THE FOUNDATION AND DEVELOPMENT OF THE SAFAWID STATE.....	201
KAYNAKLAR	207
DİZİN.....	215

ÖN SÖZ

Safevî devletinin Anadolu Türkleri tarafından kurulmuş olduğunun anlaşılması, meslek hayatımızın ilk yıllarına kadar gider. O zamandan itibaren muhtelif inceleme yazılarımda bu hususa temas etmiş ve meseleyi tafsilatlı bir şekilde ayrıca ele alacağım vaadinde bulunmuştum. Ancak, başka konular üzerindeki devamlı çalışmalarımın dolayısı bu vadin yerine getirilmesi - gerçekten beni huzursuz kılacak derecede - gecikti. Nihayet, 1971 yılı içinde hazırlıklar ikmal edilerek eserin yazılmasına geçildi. Öyle ki, 1973 yılı Şubat ayında kitap basılmak üzere matbaaya verilmiş bulunuyordu. Fakat bu sefer de eser matbaada epeyce bir zaman beklemek zorunda kaldı. Bunun, benimle ilgili olmayan sebeplerden ileri geldiğini söylemeğe lüzum yoktur.

Safevî devleti tarihinin bizim için taşıdığı ehemmiyet, bilhassa devleti kuran ve geliştiren unsurun Anadolu olması ve bunlarla ilgili olarak kalabalık sayıda göçebe ve köylü Türk topluluklarının bu ülkeden İran'a göç etmeleridir. Bu da, bilhassa Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'da yaşayan Türkler'in oralarda nüfusça zayıf bir duruma düşmelerinin başlıca sebebinin teşkil etmiştir.

Eserde, diğer Şi'î topluluklarından ayırdetmek için, kurucu unsur, çok defa, kızılbaş adıyla anılmıştır. Esasen onlar kızılbaş sözünü bizzat kendilerini ifade etmek için iftiharla kullanmışlar, devletlerini (devlet-i kızılbaş), hükümdarlarını (padişah-ı kızılbaş) ve ülkelerini de (ülke-i kızılbaş) bu tabir ile vasıflamışlardır. XIII. ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'daki Türk göçebe unsurunun kızıl börk giydikleri kesin bir şekilde bilinmektedir. Bu usulün daha sonraki yüzyıllarda da yaygın olduğunda şüphe yoktur. Bu sebeple Safevî mürîd ve askerlerinin giydikleri külah ve taçların kızıl renkte olmasının bu gelenekle ilgili bulunması her halde imkânsız değildir.

Osmanlı devletinin, tebaası olan Alevi topluluklara karşı baskı ve şiddet siyaseti güttüğü ileri sürülemez. Çünkü böyle bir siyaset Anadolu'nun birçok

eyaletlerinde malî ve askerî sistemi tamamıyla işlemez bir hale getirebilirdi. Esasen Osmanlı ordusunda bu unsura mensup askerlerin istihdam edildiğini biliyoruz. XVI. yüzyılda bazı isyanların çıkmasında, adaletsizliğin âmil olmasının devletin siyaseti ile hiçbir ilgisi yoktur. Bu adaletsizlik ve idareden duyulan memnuniyetsizlik Sünnî Türkler'in de İran'a gitmelerine veya isyan etmelerine sebep oluyordu. Devletin, Kızılbaş Türkler hakkında yaptığı şey, bilhassa siyasî faaliyet gösterenleri, faaliyetlerinin mahiyetlerine göre, cezalandırmaktan ibaretti.

Artık Kemalpaşazâde'nin Safevî devletinin kuruluşu ve vukuu bulan göçler münasebetiyle söylediği:

“Türkler terk ittiler diyârların
Yok bahâya sattılar davarların”.

sözü asırların gerisinde kalmıştır. Şimdi Alevî Türkler, Türk olmanın şuuru içinde, her sahada vatan ve milletlerine değerli hizmetler ifa ettikleri gibi, esasî çok eski zamanlara kadar giden asıl Türk kültür unsurlarını korumakta da takdire değer bir başarı göstermişlerdir.

Eserde, Giriş mahiyetinde olmak üzere, Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar'ın faaliyetlerinden bahsedildikten sonra, İsmail'in, baba ve dedesinin mürîdlerini başına toplayıp Safevî devletini kurması anlatılmıştır. Bunu takiben de Şah Tahmasb ve ilk üç halefi (II. Şah İsmail, Sultan Muhammed ve Şah Abbas) devrindeki Türk oymaklarının durumu geniş bir şekilde incelenmiş ve onlara mensup beyler de gösterilmiştir. Safevî asılzâdesini meydana getiren bu beylere dair, Emevîler devrindeki Arap emîrleri ve İlhanlılar zamanındaki Moğol noyanları için olduğu gibi, bir ensab kitabının yazılması beklenebilirdi.

Sözlerime son vermeden önce, çeşitli yorucu işleri arasında, Dizin'i hazırlamak zahmetine katlanan sayın eşime teşekkür etmek ve şükranlarımı sunmak isterim.

Prof. Dr. Faruk SÜMER

KISALTMALAR

- AT = Anonim Tarih-i Şah İsmâ'îl British Museum, Or. 3248.
- FB = Ferîdun Beğ, Münşeâtü's - Selâtîn, İstanbul, 1275.
- CM = Celâluddîn Muneccim-i Yezdî, Târih-i Abbâsî, British Museum, Or. 3549.
- GAF = Gaffâri, Târih-i cihân-ârâ, Tahran, 1343 ş. (tenkidli bir baskı değildir, sadece İstanbul nüshasına dayanmış görünüyor).
- HD = Handemîr, Habîbu's-siyer, Bombay, 1857, II, 4.
- HKH = Hûrşâh b. Kubâd el Huseynî, Târih-i ilç-i Nizâmşâh, Millet, Ali Emîrî Ktp., nr. F. 756 (evvelce bu yazmanın müellifi bilinmiyordu).
- HR = Hasan-i Rumlu, Ahsenu't-tevârih, yay. G.N. Seddon, Baroda, 1931 (dizini yoktur).
- HS = Hoca Sadeddin, Tâcü't-tevârih, İstanbul, 1280, II.
- İA = İslam Ansiklopedisi.
- İB = İskender Beğ-i Türkmen, Târih-i âlem ârâ-yi Abbâsî, Tahran, 1334-1335 ş., I-II (içinde çok hatalar ve bazı eksiklikler bulunan eski taş baskısına dayanmaktadır; dizine de güvenmemeli).
- İBMY = İskender Beğ-i Türkmen ve Muhammed Yûsuf, Zeyl-i Târih-i âlem ârâ-yi Abbâsî, yay. S. Hansârî, Tahran, 1317 ş. (dizin kifayetsizdir).
- KA = Kâdı Ahmed-i Kumî, Hulâsatu't - tevârih, yay. H. Müller, Wiesbaden, 1964.
- ŞH = Şeref Han, Şeref-nâme, yay. V.V. Zernof, St - Petersburg. 1862, I-II (dizini yoktur).
- ŞT = Şah Tahmasb, Tezkire, Bibliotheca Indica, Calcutta, 1912 (dizini yoktur; iyi bir baskı da değildir).
- YK = Yahyâ-yi Kazvînî, Lübbü't - tevârih, Tahran, 1340 ş. (dizini yoktur).
- Fİ = Fazlî-i İsfehânî, Efdalu't - tevârih, British Museum, Or. 4678.